

Stilistiek

Gastcollege ONETS

Jan Renkema

De vormen

Stijl manier van gedrag, kleden, lesgeven, spreken/schrijven

Dat heeft stijl   *Dat is geen stijl*

Stijl   stilus-pen

Aa Aa Aa Aa Aa Aa Aa

Stijl – de Klassieke Oudheid

Aristoteles *Retorica* (vierde eeuw v. C.)

Stijlqualiteiten

1 helderheid, 2 passendheid, 3 'ongewoonheid'
(metaforen)

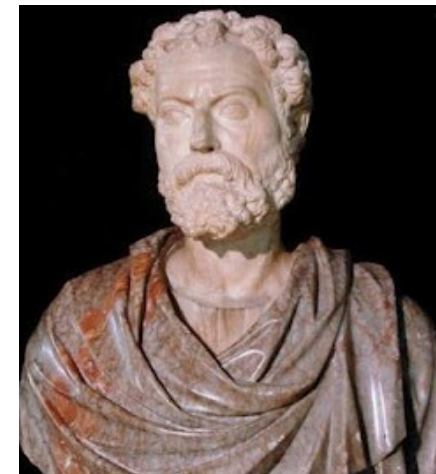

Aristoteles (384 v. C. - 322 v. C.)

Quintilianus *De institutione oratoria* (over de opleiding tot redenaar, eerste eeuw n. C.)

Stijlqualiteiten

1 taalzuiverheid, 2 duidelijkheid,
3 versiering, 4 passendheid

Marcus Fabius Quintilianus

Stijloefeningen

Raymond Queneau (1947, 1978 Rudy Kousbroek)

99+ variaties op:

Ik stond in de tram, in lijn 16. Het was spitsuur. Ik zag man die opviel door een lange nek en een vreemde man maakte ruzie met een medepassagier die tegen hem was aangebotst. Maar het werd geen echte ruzie, en de man ging zitten.

Later op die dag zag ik dezelfde man bij toeval weer. Er stond toen iemand bij hem die zei dat er een extra knoop aan zijn jas moest.

Raymond Queneau

(1903 – 1976)

Stijloefening 1

Wat stonden we op elkaar gepakt daar op dat achterbalkon van die tram! En die jongeman, wat zag die er stom en belachelijk uit! En wat doet-ie? Als-ie me daar geen ruzie gaat staan zoeken met de een of ander, die – volgens hem dan, dat jonge ventje – stond te dringen! En daarna weet-ie niets beters te doen dan gauw op een vrijgekomen plaats te gaan zitten. In plaats van 'm vrij te houden voor een dame!

Twee uur later, raad eens wie ik tegenkom bij het Concertgebouw? Diezelfde slungel! Bezig zich kleedkundige adviezen te laten geven door een vriend van 'm! Niet te geloven!

Stijloefening 2

Ik was heden wel te spreken over mijn kledij. Ik wijdde een nieuwe hoed in, lang niet onchic, en een overjas waarvan ik vond dat hij er wezen mocht. Bij het Concertgebouw een vriend ontmoet, die mijn ongenoegen tracht te vergallen door me te willen bewijzen dat m'n jas wijkt bij de revers en dat ik er een extra knoop aan moet laten zetten. Aan kritiek op mijn hoofddekseel heeft hij zich toch maar niet gewaagd.

Even tevoren op een bevredigende wijze een toevallige vlegel op zijn nummer gezet die me opzettelijk onder zijn gewicht verpletterde telkens wanneer er bij het in- en uitstappen mensen langskwamen. Dit speelde zich af in een van die goedverlaten stukken gemeenteblik die zich tot de nok toe vullen met gepeupel precies op het ogenblik dat ik moet gedogen mij erdoor te laten vervoeren.

Stijloefening 3

Kom, zegt moeder tegen Janneke, we gaan vandaag met de tram. Ha fijn, mag Jip ook mee? Nou, vooruit dan maar. Het is heel druk in de tram. Op alle stoelen zit al iemand. En er moeten nog veel mensen naar binnen. Die moeten blijven staan. Kijk eens, kijk eens, roepen Jip en Janneke. Die meneer! Dat lijkt wel een giraf. Moeder krijgt een kleur en fluistert: sstt, stil toch. Maar de meneer hoort gelukkig niets. Plotseling wordt de giraf-meneer heel boos. Hij schreeuwt allemaal lelijke woorden. Jip wordt bang, en Janneke ook. (...)

Als ze klaar zijn met boodschappen doen, mogen ze weer in de tram. Nu is de tram bijna leeg. Ga maar bij het raam zitten, zegt moeder. Kijk eens, roept Jip, ik zie die boze giraf-meneer. Ik wil later nooit zulke gekke kleren aan, zegt Janneke. Gek hoor, zegt moeder, zo'n jas met zo weinig knopen. De tram rijdt al weer verder..

Stijloorden

ouderwets grappig zakelijk
prettig ingewikkeld informeel
levendig wijdlopig beeldend
kinderlijk snobistisch ...

...

Stijltyperingen

1	persoonlijkheid	<i>de stijl van Grunberg</i>
2	geslacht	<i>mannentaal, vrouwenpraat</i>
3	leeftijd	<i>kleutertaal</i>
4	beroep	<i>ambtenarentaal</i>
5	relatie S en L	<i>informeel taalgebruik</i>
6	relatie vorm-inhoud	<i>omslachtig taalgebruik</i>
7	attitude	<i>geëmotioneerd taalgebruik</i>
8	tekstsoort	<i>wetstaal</i>
...		

Stijldefinities

- 1 Stijl als 'vorm voor inhoud'
- 2 Stijl als keuze
- 3 Stijl als afwijking van een norm

Een voorbeeld van een stijlverschijnsel

Wat moet een docent doen om studenten aan te sporen op tijd te beginnen met tentamenvoorbereiding?

- 1 Ik raad u aan op tijd te beginnen. Vorig jaar is 43 procent gezakt.
- 2 Jullie moeten dit echt van mij aannemen. Begin alsjeblieft op tijd. Geloof me, er zakken zoveel studenten. Spreek jezelf toe, en begin vanavond nog. Dan leef je veel plezieriger.

Wel of niet geïntensifieerd taalgebruik?

Stijlevaluatie – een aankondiging I

Aan alle medewerkers en studenten

De gewoonte van een aantal van u om uw hond mee te nemen in de gebouwen van de UvT, roept even zovele reacties van afkeer en dus klachten op van medewerkers en studenten.

Daarom hebben wij besloten dat het vanaf 1 januari verboden is om uw hond in enig gebouw van de UvT mee te nemen; een uitzondering wordt uiteraard gemaakt voor blindengeleidehonden. Op de toegangsdeuren van alle gebouwen zullen verbodsaanduidingen worden aangebracht; ten gerieve van de viervoeters van bezoekers zullen buiten de gebouwen aanbindpaaltjes worden geplaatst.

De Dienst Huishoudelijke Zaken is opgedragen om toe te zien op de strikte naleving van dit verbod.

Hoofd Facilitaire Diensten

Stijlevaluatie – een aankondiging II

Beste medewerkers en studenten

We zien de laatste tijd steeds meer honden op de campus. Wist u dat veel collega's niet van honden houden? We hebben nogal wat klachten ontvangen.

Gezien de werksfeer lijkt het ons beter dat u uw hond niet mee naar binnen neemt. Uiteraard geldt dit niet voor blindengeleidehonden. Vanaf 1 januari zal bij alle ingangen een bordje hangen met 'verboden voor honden'. Buiten de gebouwen zullen aanbindpaaltjes worden geplaatst voor honden van bezoekers.

Mocht u toch met uw hond naar de universiteit gaan, dan hopen wij dat u er begrip voor zult hebben, dat aan de Dienst Huishoudelijke Zaken is gevraagd om ervoor zorg te dragen dat ook anderen die niet van honden houden, hier met plezier kunnen werken.

Verschil in opening

- 1 De gewoonte van een aantal van u om uw hond mee te nemen in de gebouwen van de UvT, ...
- 2 We zien de laatste tijd steeds meer honden op de campus.
- 3 Sommigen van u zijn gewend om hun viervoeter mee te nemen naar de zalen van de universiteit.
- 4 De hondenoverlast begint de laatste tijd ergerlijke vormen aan te nemen.
- 5 Al die honden op de campus, gezellig hoor. Maar niet voor iedereen.
- 6 Herhaaldelijk bereiken ons klachten over geblaf in collegezalen, uitwerpselen op de paden en soms zelfs kapotte broekspijpen!

Het effect van stijl 1

Een bouwheer en de media

Drie onderzoeksvragen

- 1 Wat is het effect van negatieve berichtgeving op het bedrijfsimago?
- 2 Wat is het effect van de wijze van berichtgeving op het bedrijfsimago?
- 3 Hoe duurzaam zijn eventuele effecten van negatieve berichtgeving en de wijze van berichtgeving.

Het effect van stijl 1 originele tekst

Betalen smeergeld geen taboe bij Van der Grient

Vader Toon en zoon Hans van der Grient hebben vanuit hun hoofdkantoor in het Zeeuwse Krabbendijke de afgelopen jaren in West-Brabant een imperium opgebouwd. Het ene na het andere bedrijf werd opgericht of overgenomen. Het concern is actief in de aannemerij, wegenbouw, verkoop bulldozers, herinrichting grindgaten, afvalverwerking, rioolbeheer en zandhandel.

De stormachtige groei van het imperium houdt gelijke tred met de steeds inniger contacten die vader en zoon aanknoopten met bestuurders en ambtenaren in West-Brabant. Van der Grient is dan ook betrokken bij menige affaire. Het betalen van smeergelden was geen taboe binnen het concern.

Het effect van stijl 1 objectieve tekst

Onderzoek smeergeld aanbesteding openbare werken

Het OM is een onderzoek begonnen naar het aannemen van smeergeld door West-Brabantse politici en de mogelijke betrokkenheid daarbij van het bouwconcern Van der Grient. Het concern van vader Toon en zoon Hans van der Grient is ook actief in West-Brabant, en houdt zich hier bezig met aannemerij, wegenbouw, verkoop bulldozers, herinrichting grindgaten, afvalverwerking, rioolbeheer en zandhandel. Sinds kort loopt een gerechtelijk onderzoek naar de betrokkenheid van bestuurders en ambtenaren bij de aanbesteding van openbare werken. Daarbij wordt ook de handelwijze van Van der Grient onderzocht. Eerder werd een dochteronderneming van dit concern in verband gebracht met een smeergeldaffaire.

Het effect van stijl 1 neutrale informatie

Het concern Van der Grient

Het concern Van der Grient is een bouwconcern dat zijn hoofdkantoor heeft in het Zeeuwse Krabbendijke. Het concern verrichtte de afgelopen jaren ook werkzaamheden in West-Brabant. Het houdt zich daar bezig met aannemerij en wegenbouw. Het concern is ook actief in de verkoop van bulldozers, herinrichting van grindgaten, afvalverwerking, rioolbeheer en zandhandel.

Het effect van stijl 1 resultaten

De drie onderzoeksvragen

1 Wat is het effect van negatieve berichtgeving op het bedrijfsimago?

Negatieve publiciteit → imagoschade

2 Wat is het effect van de wijze van berichtgeving op het bedrijfsimago?

Wijze van berichtgeving → alleen 'betrouwbaarheid'

3 Hoe duurzaam zijn eventuele effecten van negatieve berichtgeving en de wijze van berichtgeving.

Duurzaamheid → effecten blijven bestaan

Het effect van stijl 2 registerbreuk

Stijl

in verschillende bewoordingen ongeveer hetzelfde kunnen zeggen.

Register

stijl die past in een bepaalde situatie.

Registerbreuk

taalvormen uit de ene situatie gebruiken in een andere situatie.

- **Informalisering**

knettergek, flapdrol

- **Vulgarisering**

zeikerd

Het effect van stijl 2 woordtripletten

pejoratief

wijten aan

stank

terrorist

'middenterm'

toeschrijven aan

geur

opstandeling

melioratief

danken aan

reuk

vrijheidsstrijder

dysfemisme

een vreselijke blunder

crimineel gedrag

agressie

orthofemisme

een fout

wangedrag

conflictbeheersing

eufemisme

een vergissing

baldadigheid

defensie

Dysfemisme

ongunstige intensivering

Het effect van stijl 2 verruwd taalgebruik

1 Marijnissen tegen de Kamervoorzitter:

Even dimmen, even dimmen, even dimmen. Even een vraag stellen!

2 Dion Graus tot een collega die nogmaals om opheldering vraagt:

Mogelijk bent u een beginnend lijder aan Alzheimer.

3 Wilders tot minister Vogelaar:

Mevrouw Vogelaar, minister Vogelaar moet ik zeggen, kwekt dat Nederland in de toekomst een joods-christelijk-islamitische traditie zal kennen. En u toont daarmee, wat mij betreft, aan dat u knettergek bent geworden.

Het effect van stijl 2 drie vragen

Verruwd taalgebruik

Drie onderzoeksvragen

- 1 Heeft verruwd taalgebruik effect op de attitude ten aanzien van de inhoud van de boodschap?
- 2 Heeft verruwd taalgebruik effect op het imago van de politicus?
- 3 Heeft verruwd taalgebruik effect op de waardering van het nieuwsbericht?

Het effect van stijl 2 onderzoeksmateriaal

Twee krantenberichten

Taalverruwing: informalisering met een intensivering

Vier factoren

1. taalgebruik (wel/niet verruwd)
2. besluitvorming (plaatselijk/landelijk)
3. positie van de geciteerde politicus (coalitie/oppositie)
4. persoonlijke kenmerken

Het effect van stijl 2 onderzoeksmateriaal

Cafés voortaan om 01.00 dicht

Amersfoort – van onze verslaggever. *Het college van B&W / de rechtse oppositie* van de gemeenteraad Amersfoort heeft voorgesteld de sluitingstijd van de cafés te vervroegen van 04.00 naar 01.00 uur. Aanleiding is de aanhoudende overlast. (...)

Jongeren mogen best wel een feestje vieren. Daar zijn ze immers jong voor. Maar moeten ze nou echt pas zo *laat / belachelijk laat* beginnen met stappen? Het helpt niet als we ze vragen minder lawaai te maken. Dus blijft er weinig anders over dan het verschuiven van het tijdstip, zodat voor mensen die 's nachts willen slapen de nachtrust niet wordt verstoord. Als we niets doen, loopt het uit de *hand / klauwen*.

Het effect van stijl 2 tekstvariaties

Zes varianten

neutraal

zich behoorlijk ergeren

bezwaarlijk

uit de hand lopen

neutraal

zat

streken

laat

verruwd

zich dood ergeren

van de gekke

uit de klauwen lopen

toevoeging

spuugzat

idiote streken

belachelijk laat

Het effect van stijl 2 resultaten I

Geen significante effecten bij van de factoren *niveau besluitvorming* en *positie van de geciteerde politicus*.

Geen significante effecten bij de factor *persoonskenmerken*.

Het effect van stijl 2 resultaten II

		neutraal	verruwd
attitude ten aanzien van het voorstel		3.65	3.74
imago van politicus	betrouwbaarheid	4.69	4.80
	competentie	4.39	3.84
	aantrekkelijkheid	3.63	3.08
waardering van nieuwsbericht	begrijpelijkheid	4.33	4.34
	gepastheid	3.98	3.42
	aantrekkelijkheid	3.87	4.56

Het effect van stijl 2 resultaten III

Drie onderzoeksvragen

- 1 Heeft verruwd taalgebruik effect op de attitude ten aanzien van de inhoud van de boodschap?

Nee

- 2 Heeft verruwd taalgebruik effect op het imago van de politicus?

Ja, minder competent en aantrekkelijk

- 3 Heeft verruwd taalgebruik effect op de waardering van het nieuwsbericht?

Ja, ongepaster en aantrekkelijker

Het effect van stijl 2 conclusie

Liever niet *knettergek*
Toch maar een blad voor de mond.

Toegift: stilistiek en normen

Hun hebben meer zakgeld als mij.

Waarom zou dat fout zijn?

Wat heeft dit met stijl te maken?